

VẬN DỤNG GIÁ TRỊ MÀU SẮC TRONG TRANH DÂN GIAN HÀNG TRỐNG VÀO GIẢNG DẠY MÔN MĨ THUẬT Ở CẤP TRUNG HỌC CƠ SỞ

| BÙI THỊ GIANG

Email: bthigiang@gmail.com

Trường ĐHSP Nghệ thuật TW

APPLICATION OF COLORS VALUES IN DIFFERENT PICTURES OF DRUM PAVILIONS INTO TEACHING OF ART

TÓM TẮT

Trong bối cảnh hiện nay, việc gắn kết, bảo tồn, phát huy giá trị thẩm mỹ dân tộc đang là vấn đề cần được xem xét và coi trọng. Tranh dân gian nói chung, tranh dân gian Hàng Trống nói riêng đã tạo hứng sáng tạo trong dạy và học tại các trường phổ thông. Trong chương trình phổ thông 2018 của Bộ Giáo dục và Đào tạo, giáo dục mỹ thuật trong nhà trường phổ thông góp phần hình thành, phát triển ở học sinh các phẩm chất chủ yếu và các năng lực chung, trọng tâm là khơi dậy và phát triển năng lực mỹ thuật - biểu hiện của năng lực thẩm mỹ với các thành phần sau: quan sát và nhận thức thẩm mỹ, sáng tạo và ứng dụng thẩm mỹ, phân tích và đánh giá thẩm mỹ; trên cơ sở đó giáo dục cho học sinh ý thức tôn trọng, kế thừa giá trị văn hoá, nghệ thuật dân tộc, tiếp cận giá trị thẩm mỹ thời đại, phát huy tinh thần sáng tạo phù hợp với sự phát triển xã hội. Bài viết đặt vấn đề tìm hiểu về vận dụng những giá trị màu sắc của tranh dân gian Hàng Trống trong việc giảng dạy Mỹ thuật ở cấp trung học cơ sở (THCS) nhằm giáo dục học sinh biết yêu thích cái đẹp và cảm nhận được màu sắc trong tranh dân gian Hàng Trống. Đồng thời, phát huy năng lực sáng tạo và khả năng độc lập của học sinh, tổ chức đánh giá sản phẩm học sinh, tổ chức cho học sinh các trò chơi học tập và liên hệ thực tiễn cuộc sống.

Từ khóa: Giá trị màu sắc, giảng dạy, môn mỹ thuật, trung học cơ sở

ABSTRACT

In the current context, the attachment, preservation and promotion of national aesthetic values are issues that need to be considered and valued. Folk paintings in general and Hang Trong folk paintings in particular have inspired creativity in teaching and learning at high schools. In the 2018 general program of the Ministry of Education and Training, art education in high schools contributes to the formation and development of students' main qualities and common abilities, focusing on arousing and develop artistic competence - expression of aesthetic competence with the following components: aesthetic observation and perception, aesthetic creation and application, aesthetic analysis and evaluation; on that basis, educate students with a sense of respect and inheritance of national cultural and artistic values, approach aesthetic values of the times, and promote a creative spirit in line with social development. The article asks about the application of color values of Hang Trong folk paintings in teaching Fine Arts at the lower secondary level to educate students to love beauty and feel colors in Hang Trong folk paintings. At the same time, promote students' creative ability and independent ability, organize student product evaluation, organize learning games and real-life relationships for students.

Keywords: Color value, teaching, fine arts, junior high school

Trong các dòng tranh dân gian, tranh dân gian Hàng Trống có thể xem là dòng tranh thể hiện những nét tinh hoa dân tộc đậm sắc nhất và những giá trị màu sắc của nó đáng để cho thế hệ sau ngưỡng mộ, tìm về truyền thống dân tộc, học hỏi, vận dụng vào học tập môn Mỹ thuật tại trường THCS. Mỹ thuật là nội dung giáo dục bắt buộc từ lớp 1 đến lớp 9. Chương trình tạo cơ hội cho học sinh làm quen và trải nghiệm kiến thức Mỹ thuật thông qua nhiều hình thức hoạt động; hình thành, phát triển ở học sinh khả năng quan sát và cảm thụ nghệ thuật, nhận thức và biểu đạt thể giới; khả năng cảm nhận và tìm hiểu, thể nghiệm các giá trị văn hoá, thẩm mỹ trong đời sống và nghệ thuật.

Đặc điểm về màu sắc trong tranh dân gian Hàng Trống

Tranh dân gian Hàng Trống mang nét độc đáo, riêng biệt. Với bảng màu của tranh Hàng Trống đa dạng, mang đậm phong cách cá nhân của chính người tô màu, không theo chuẩn mực hay bất kỳ quy tắc nào. Màu sắc trong tranh dân gian Hàng Trống thường gồm 6 màu chính: xanh lục, xanh lam, đỏ, vàng, đen, hoa hiên. Màu đỏ có nhiều sắc độ từ màu đỏ son, đỏ tía, đỏ tím, màu cánh sen, hồng hoa đào, hồng nhạt. Nhưng với sự điều luyện, các nghệ nhân của dòng tranh này đã tạo nên một thế giới vừa rực rỡ, vừa tương phản, gần gũi mà cũng rất uy nghiêm. Màu đen của tranh được làm từ tro rơm nếp hay tro lá tre được đốt và ủ kỹ, màu vàng từ hoa hòe, màu chàm của các loại nguyên liệu từ núi rừng, màu son của sỏi đồi tán nhuyễn. Những màu sắc đó được pha với dung dịch hồ nếp cổ truyền tạo cho tranh một vẻ óng ả và trong trẻo mà các loại màu hiện đại không thể nào có được.

Lúc đầu, màu in nét và màu vẽ trong tranh dân gian Hàng Trống được chế từ những nguyên liệu có sẵn trong tự nhiên. Sau này, màu được sử dụng là mực tàu và phẩm màu tươi sáng. Điều đó nhằm đáp ứng thị hiếu của người dân chốn kinh thành. Kỹ thuật “vờn màu” hay “cân” là tinh hoa cũng là điểm đặc biệt của tranh Hàng Trống. Nghệ nhân sử dụng bút lông mềm rộng bản. Một nửa ngọn bút chấm màu, nửa bút kia chấm nước, viền dọc theo đường in sẵn. Điều đó, khiến cho nét bút ngay từ lúc đặt xuống cho tới lúc lướt trên mặt giấy đều có sắc độ đậm, nhạt khác nhau. Vì vậy, bức tranh khi hoàn thành cũng có chiều sâu hơn hẳn. Cùng là một màu nhưng sắc độ chuyển dần từ nông sang đậm, chuyển nhẹ tan vào trong nền giấy khiến những khối hình trong tranh Hàng Trống mang tính ba chiều, có sáng có tối, chuyển đổi ý nhị. Điều này tạo nên sự khác biệt so với tranh Kim Hoàng và Đông Hồ.

Hai dòng tranh này vốn nổi bật với đặc điểm màu sắc đơn giản thành từng khối màu, mảng màu có sắc độ đồng nhất. Tranh Hàng Trống chịu ảnh hưởng nhiều của thẩm mỹ quan Nho giáo. Không chỉ trong chủ đề

tranh Tứ bình với hình ảnh Mai, Lan, Cúc, Trúc hay Tùng, Cúc, Trúc, Mai mà còn trong cả kỹ thuật tô màu sử dụng bút lông. Trong những nét vờn đậm nhạt gợi sự uyển chuyển mềm mại. Trong đó còn có cả vẻ tinh tế của tranh sơn thủy với sông núi miên man và mây xa lãng bâng.

Có thể nhận ra sự sinh động rực rỡ của màu sắc trong tranh Hàng Trống, những đường nét tỉ mỉ, tinh tế trong nét khắc ván tranh, trong cách tô màu vờn bút nhẹ loang từ đậm tới nhạt, có cái vẽ gì đầy trầm lắng và sâu sắc như những bức tranh thủy mặc cổ xưa, đó cũng chính là vẻ đẹp độc đáo rất riêng của chôn kinh kỳ.

Kỹ thuật thể hiện sau khi vẽ màu, khắc gỗ rồi in nét, và cuối cùng mới tô bằng tay. Do vậy, ở mỗi tranh Hàng Trống thường có những điểm khác nhau tuy cùng một mẫu. Cho dù có những điểm khác nhau nhưng đều toát lên những phong thái chung là được tạo nên do phóng thích cảm màu, khoa bút để vẽ nét: bay bướm mà tinh tế, tính trang trí nổi trội hơn tính tả thực.

Từ bản chất của nhân dân lao động truyền động vào người nghệ nhân, bảng màu dân gian như một làn hát chèo cổ, giọng hát sa mạc cất lên giữa cánh đồng mạ xanh, lúa chín, những khoảng không gian lồng lộng của trời mây và đồng ruộng. Nó có sức sống thực tế dào dạt, đượm màu dân tộc. Do đó, màu sắc tranh Hàng Trống đã làm tươi sáng cả không gian, thay đổi cả quan niệm về cuộc sống. Khi được dán lên trên vách đất, dưới mái nhà tranh trong dịp Tết, nó không chỉ là những màu sắc đơn thuần, tính chất và chức năng của nó thật rộng lớn, bao trùm: tình cảm và lý trí, dân tộc và giai cấp, với cốt cách hiện thực: Tranh dân gian Hàng Trống có thể xem là dòng tranh đậm chất tinh hoa của người Việt. Trong đó triết lý sống được bộc lộ, và kỹ thuật tay nghề cũng như “gu” thẩm mỹ lại rất đặc trưng cho văn minh đô thị vùng Bắc Bộ nước ta xưa¹.

Một số biện pháp giúp học sinh cảm nhận và phát triển về màu sắc cho học sinh THCS qua tranh dân gian Hàng Trống

Ngày nay, bộ môn Mỹ thuật đóng vai trò quan trọng trong chương trình học nhằm giáo dục thẩm mỹ toàn diện cho học sinh. Mỹ thuật trở thành môn học được học sinh yêu thích nhất và nhu cầu học ngày càng cao thậm chí phụ huynh còn cho con em mình học thêm Mỹ thuật ngoài giờ. Hướng dẫn cho học sinh sử dụng màu sắc phù hợp là điều cần thiết để tạo một nền tảng căn bản để giáo dục thẩm mỹ cho học sinh. Giáo viên cần phải có những phương pháp tốt để giúp các em biết cách vẽ màu phù hợp làm cho bài vẽ đẹp hơn, sinh động hơn, học tập tốt hơn đối với bộ môn năng khiếu này.

Vận dụng giá trị màu sắc trong tranh dân gian Hàng Trống qua một số quy trình trong các chủ đề mỹ thuật

Sách giáo khoa lớp 6 mới có chủ đề liên quan đến màu sắc, lễ hội quê hương, nghệ thuật cổ đại thế giới và Việt Nam giúp học sinh tìm hiểu về những giá trị nghệ thuật, tạo điều kiện cho học sinh thưởng thức cái hay, cái đẹp của tác phẩm mỹ thuật. Đây là những kiến thức quan trọng, bởi vì học sinh học tập môn Mỹ thuật không chỉ rèn luyện kỹ năng, sự sáng tạo, khả năng cảm thụ thẩm mỹ mà còn một số lượng kiến thức nhất định về sự phát triển mỹ thuật qua các thời kỳ, giai đoạn. Thông qua việc tìm hiểu và ứng dụng tranh dân gian Hàng Trống, học sinh thêm yêu mến và tự hào về nền nghệ thuật của dân tộc, trên cơ sở đó thấy được trách nhiệm của mình về việc trân trọng, yêu quý và giữ gìn những giá trị của cha ông để lại.

Hiểu được vẻ đẹp màu sắc trong tranh dân gian Hàng Trống, các em biết vận dụng vào chương trình học tập của mình. Việc sử dụng màu sắc trong tranh dân gian Hàng Trống trong học Mỹ thuật có tác động tích cực đến khả năng tư duy, sáng tạo của học sinh THCS một cách rõ nét. Điều này được thể hiện ở sự ảnh hưởng, tác động của ngôn ngữ tạo hình trong đó có màu sắc đến sự sáng tạo và óc thẩm mỹ. Thông qua những giá trị màu sắc, giáo viên hướng dẫn học sinh vận dụng vào trong các sản phẩm tạo hình 3D, vẽ cùng nhau và sáng tạo các câu chuyện, các sản phẩm ứng dụng vẽ tranh theo giai điệu âm nhạc, vẽ biểu đạt một cách có hiệu quả. Giáo viên giúp các em hiểu được hiệu ứng hình dáng, màu sắc và các thành phần của các chất liệu khác nhau khi tạo một hoạt cảnh dựa trên cách phối màu của tranh dân gian Hàng Trống. Trong khi những vật liệu tìm được rất đa dạng, dễ tìm, màu sắc cũng phong phú, dễ kết hợp và bắt mắt, tạo sự tò mò, thích thú cho người xem và thưởng thức chúng. Dưới sự hướng dẫn của giáo viên từ vận dụng cách vẽ màu trong tranh dân gian Hàng Trống hay những kỹ thuật vẽ màu, học sinh đã tạo nên những sản phẩm ứng dụng vẽ tranh theo âm nhạc mang những phong cách riêng của mình, tươi tắn về màu sắc, đa dạng về hình thức thể hiện. Hay vận dụng kỹ thuật “vờn màu” trong tranh dân gian Hàng Trống, học sinh đã vẽ nên những bức tranh sống động với các sắc độ đậm nhạt khác nhau, tạo thêm chiều sâu cho bức tranh hài hòa và uyển chuyển, những sắc độ tươi sáng, tác động lẫn nhau, tạo sự hòa trộn màu trong thị giác và gây ấn tượng mạnh và trở nên hấp dẫn, sinh động. Trong quy trình vẽ biểu cảm có một hoạt động khá quan trọng đó là thể hiện tranh biểu cảm bằng màu sắc. Giáo viên hướng dẫn học sinh lựa chọn chất liệu, màu sắc sao cho phù hợp để tăng tính biểu cảm cho bức tranh. Giáo viên có thể cho học sinh xem một số tranh thờ về chân dung của các nhân vật trong tranh dân gian Hàng Trống để học sinh thấy được nét tinh tế về kỹ thuật sử dụng màu sắc của các nghệ nhân, để ứng

dụng, học hỏi rút kinh nghiệm áp dụng vào vẽ màu cho bức tranh biểu cảm của mình đạt hiệu quả biểu cảm nhất.

Phát huy năng lực sáng tạo và khả năng độc lập của học sinh

Đối với việc giảng dạy Mỹ thuật cần vận dụng phương pháp này một cách hợp lý và hiệu quả để phát huy tính tích cực, sáng tạo của học sinh. Chỉ có phương pháp này mới tạo điều kiện cho các em tự tìm kiến thức và tìm cách giải quyết vấn đề, điều đó giúp học sinh hình thành kỹ năng suy nghĩ, sáng tạo một cách độc lập. Giáo viên là người tổ chức, hướng dẫn học sinh hoạt động và học sinh là người thực hiện hoạt động nghệ thuật đó. Vì vậy, cần tổ chức hoạt động sao cho giờ học nhẹ nhàng, thoải mái và phát huy tính tích cực sáng tạo của học sinh, giúp các em tìm ra cái mới, cái đẹp và cảm thụ được nó. Đây chính là chuẩn bị cho học sinh sớm thích ứng với đời sống xã hội, hòa nhập và phát triển cộng đồng. Điều này luôn tạo cho học sinh cảm giác thoải mái trong tiết học, không bị gò bó, ràng buộc như vậy đã phát huy tối đa tính tích cực, độc lập suy nghĩ, sáng tạo của học sinh mà vẫn đạt được mục tiêu bài học đề ra, cũng như tìm được cách sáng tạo màu sắc từ những bức tranh dân gian truyền thống trong đó có tranh dân gian Hàng Trống. Qua đó, giáo viên thấy rõ kết quả đa dạng, phong phú về màu sắc của sản phẩm mà cả lớp thể hiện. Sự phong phú đó thể hiện qua sự ngây thơ, hồn nhiên của lứa tuổi học trò.

Khi dạy theo phương pháp mới việc phát huy năng lực sáng tạo, khả năng độc lập của học sinh càng trở nên quan trọng: Cá nhân học sinh sẽ tìm cho mình một cách vẽ riêng, khám phá màu sắc và định hướng gam màu tạo ra nhiều sản phẩm riêng biệt khẳng định năng lực cá nhân trước tập thể.

Phát huy năng lực sáng tạo và khả năng làm việc nhóm: việc thực hành tô màu theo nhóm giúp học sinh có cơ hội cùng làm việc với nhau đoàn kết, hỗ trợ nhau. Học sinh sẽ có sự điều chỉnh khi chọn màu để tô vào bài, vừa học hỏi lẫn nhau, vừa mạnh dạn đưa ra những phương pháp đi màu để nhóm cùng thống nhất. Đây chính là môi trường để học sinh tự học hỏi lẫn nhau, tự rèn kỹ năng vẽ màu tốt nhất. Giáo viên luôn theo dõi giúp đỡ học sinh trong quá trình thực hành.

Tổ chức đánh giá sản phẩm học sinh

Việc tổ chức đánh giá sản phẩm học sinh nhằm giúp cho học sinh có cơ hội nhìn lại các sản phẩm của cá nhân hoạt động nhóm một cách toàn diện nhất. Việc xem sản phẩm lẫn nhau giúp cho học sinh học hỏi màu sắc lẫn nhau. Giáo viên đóng vai trò là người hướng dẫn luôn đưa ra những câu hỏi gợi mở để học sinh mạnh dạn đánh giá sản phẩm lẫn nhau.

Tổ chức cho học sinh các trò chơi học tập

Mĩ thuật là phân môn nghệ thuật trong chương trình THCS, giúp cho học sinh hiểu biết thêm phần nào về nghệ thuật ca hát, hội họa và bổ trợ thêm cho các môn học khác. Môn học nghệ thuật này nhẹ nhàng mang tính chất “học mà chơi, chơi mà học” thế nên giờ học Mỹ thuật phải diễn ra thoải mái nhưng hiệu quả, kích thích sự tư duy sáng tạo của học sinh một cách tự nhiên, không gò ép. Vì vậy, ngoài phương pháp dạy học thông thường giáo viên cần tổ chức trò chơi trong giờ dạy Mỹ thuật. Trò chơi rất quan trọng và cần thiết đối với học sinh trong giờ Mỹ thuật bởi giúp cho học sinh rèn luyện trí tuệ lẫn phẩm chất.

Trò chơi là hoạt động thu hút hứng thú của học sinh tạo không khí vui vẻ thoải mái trong tiết học, trò chơi phải có nội dung gắn với nội dung bài học. Thông qua trò chơi giúp các em vận dụng linh hoạt những kiến thức đã học vào cuộc sống hàng ngày, tạo cho các em sự nhanh nhẹn, tự tin và sáng tạo hơn trong học tập cũng như trong sinh hoạt khi gặp mọi tình huống. Ta có thể tổ chức một trò chơi đơn giản như: thi vẽ tiếp sức màu sắc vào hình vẽ mới chỉ có nét vẽ bức tranh dân gian Hàng Trống để củng cố cách vẽ, trò chơi cũng có thể tổ chức vào đầu giờ học để tạo hứng thú và kiểm tra bài cũ có liên quan đến bài học mới hoặc có thể tổ chức vào cuối giờ học để kiểm tra đánh giá kết quả học tập của học sinh, đối chiếu với mục tiêu của bài học. Khi tổ chức trò chơi cần chú ý: Nếu là thi đua giữa các nhóm thì luật chơi phải rõ ràng, mức độ nội dung giữa các nhóm phải tương đồng với nhau như vậy mới khuyến khích học sinh tích cực học tập.

Liên hệ với thực tiễn cuộc sống

Liên hệ thực tiễn xuất phát từ việc con người nhận thức thế giới thông qua hình, ảnh hiện tượng cụ thể, những gì thấy được qua cái thực, con người nhận thức được thế giới tự nhiên ngày càng phong phú và qua đó sáng tạo nên tất cả những gì cần cho cuộc sống của mình. Thực tế cho thấy rằng kiến thức của các môn học đều được chất lọc, đúc kết từ cuộc sống hàng ngày mà ra và chính những kiến thức đó lại trở lại phục vụ cho cuộc sống chúng ta. Vì vậy, trong dạy học, giáo viên cần liên hệ bài học với thực tiễn cuộc sống để học sinh liên tưởng, tư duy, tạo thói quen quan sát, so sánh, xâu chuỗi và móc nối các hiện tượng, sự việc... giữa cái đang học với cái đã có trong cuộc sống, hướng các em đi tìm cái đẹp cho bản thân, cho xã hội mai sau. Để phương pháp này đạt hiệu quả cao đòi hỏi học sinh phải tìm tòi, suy nghĩ, yêu nghề và thực sự hứng thú với bộ môn Mỹ thuật của mình. Phương pháp này giúp học sinh làm quen, tiếp xúc với hoạt động nghệ thuật để các em có cái nhìn, cảm thụ được cái đẹp ở thế giới xung quanh, giúp các em nâng cao tính sáng tạo, óc thẩm mỹ, sự hiểu biết về nhiều mặt. Các em có thể tự bổ sung những kiến thức hiện đang thiếu của bản thân, để

trang bị những hiểu biết cần thiết và đầy đủ nhất vào cuộc sống hàng ngày.

Trong quá trình giảng dạy, giáo viên cho học sinh quan sát và cảm nhận về đẹp màu sắc của các thể loại tranh dân gian Hàng Trống và so sánh chúng với màu sắc trong các họa tiết hoa văn của tờ giấy khen hay các màu sắc tinh tế của thiên nhiên qua các bài văn miêu tả, thiết thực hơn nữa là màu sắc trong các bộ trang phục, đồ dùng cá nhân để từ đó có thể lựa chọn và phối hợp những màu sắc phù hợp với gu thẩm mỹ cho riêng mình.

Ngoài ra, giáo viên cần vận dụng các phương pháp giáo dục chính khóa cũng như ngoại khóa, tổ chức cho các em tham quan các di tích lịch sử, cũng như được tận mắt thấy những bức tranh dân gian Hàng Trống của nghệ nhân xưa để lại nhằm hướng dẫn học sinh phân biệt các màu sắc, màu đậm, màu nhạt cũng như vẽ màu từ đơn giản đến phức tạp để các bài tập thực hành đạt được kết quả cao nhất.

Kết luận

Có thể nói, dạy học Mỹ thuật ở THCS là dạy học sinh nhìn thấy cái đẹp, và tự mình tạo ra cái đẹp. Vì vậy, môn Mỹ thuật sẽ tạo điều kiện cho học sinh học các môn học khác có hiệu quả hơn. Đó là khả năng quan sát, nhận xét, cách suy nghĩ, tìm tòi, sáng tạo, tư duy hình tượng, phương pháp làm việc khoa học,... Vì vậy, dạy học Mỹ thuật góp phần nhằm hình thành và phát triển năng lực cảm thụ thị giác cho học sinh, tạo cho các em có trình độ thẩm mỹ nhất định. Góp phần giáo dục toàn diện và hình thành nhân cách, làm cho các em có đời sống tinh thần phong phú, lành mạnh, hướng tới giá trị thẩm mỹ trong cuộc sống. Qua đó, giáo dục thẩm mỹ, rèn luyện kỹ năng sống cho các em. Việc khai thác giá trị trong nền nghệ thuật dân gian là điều rất cần thiết để truyền lại cho thế hệ trẻ những tinh hoa của dân tộc, trong đó có những giá trị màu sắc đẹp đẽ, khơi gợi những ý tưởng mới mẻ cho các em trong sáng tạo nghệ thuật.

Màu sắc và cách tạo hình của tranh dân gian Hàng Trống gần gũi với học sinh THCS. Bởi yếu tố đơn giản trong việc sử dụng màu sắc không quá phức tạp và nhiều chi tiết như trong dòng tranh theo trường phái hiện thực. Những đặc trưng độc đáo về màu sắc của tranh dân gian sẽ là con đường ngắn và thuận lợi để giáo dục thị hiếu thẩm mỹ cho học sinh.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Đức (2003), “Nghệ tranh Hàng Trống”, **Tạp chí Mỹ thuật (73)**, Hà Nội.
2. Nguyễn Thị Thu Hoà (2020), *Dòng tranh dân gian Hàng Trống*, Nxb Thế giới, Hà Nội.
3. Trang Thanh Hiền (2020), *Tranh Tết: Nét tinh hoa truyền thống Việt*, Nxb Thế giới, Hà Nội.